

Цалан М. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ORCID ID: 0000-0003-1878-1346

e-mail: myroslava.tsalan@uzhnu.edu.ua

Процеси кластеризації у країнах Європи

Анотація. У статті розглянуто процеси кластеризації у європейських країнах. Увагу звернено на процес кластерної інтернаціоналізації, що має на меті поглиблення міжнародної співпраці кластерних структур. Проаналізовано кластерні ініціативи, які своєю діяльністю активізують процеси кластеризації у країнах Європи. Серед таких ініціатив у сфері кластеризації найбільш ефективними є Європейська платформа кластерного співробітництва та Європейські стратегічні кластерні партнерства. Особливу увагу звернено на започаткування спеціальної Європейської ініціативи у сфері кластерної майстерності. Визначено, що спеціальні програми, які зорієнтовані на інноваційність, конкурентоспроможність та розвиток кластерів, є узгодженими та не суперечать загальноєвропейській політиці економічного розвитку. Досліджено, що у Європейському Союзі значна увага приділяється аналізу діяльності кластерів та інформуванню громадськості про їх результати. Проаналізовано окремі аспекти проведених опитувань у 2018 р. учасників кластерів щодо цілей та сфер їх діяльності. За результати опитування визначено диференційовані підходи до кластеризації в Європі. У статті розглянуто джерела фінансування розвитку кластерів. Сьогодні кластери стали невід'ємним елементом економічної політики ЄС. У цілому кластерна політика європейських країн не виходить за межі загальної економічної та бюджетної політики ЄС.

Ключові слова: процеси кластеризації; кластерна обсерваторія; європейська платформа кластерного співробітництва; стратегія кластерного розвитку; кластерні партнерства.

Tsalan Myroslava, PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economic Relations, State Higher Educational Institution "Uzhhorod National University", Uzhhorod, Ukraine

Clustering Processes in European Countries

Abstract. Introduction. The main aspects of clustering policy in Europe have been analyzed in the article. Cluster initiatives that activate clustering processes in European countries have been analyzed.

Purpose. The purpose of the article is to consider individual clustering processes in European countries, the achievement of which involves defining their features.

Results. The process of cluster internationalization, which aims to deepen the international cooperation of cluster structures, has been emphasized in the article. Among the clustering initiatives, the most effective are the European Cluster Collaboration Platform and the European Strategic Cluster Partnerships. Particular attention has been paid to the launch of the European Cluster Excellence Initiative. The author emphasizes that in the European Union considerable attention is paid to analyzing the cluster activities and informing the public about their results. Some aspects of the cluster participants' survey conducted in 2018 on the goals and areas of their activity have been analyzed. Such polls show differentiated approaches to clustering in Europe. The sources of financing of cluster development have been considered in the article. Today, clusters have become an integral part of EU economic policy. In general the cluster policy of European countries doesn't not go beyond the general economic and budgetary policy of the EU.

Conclusions. In the European Union, the development of clusters and cluster policy are considered to be the basis for innovative development and for ensuring the competitiveness of the economy. Clusters promote investment inflow, intensify research, promote technology transfer, and increase the technology level of their participants. European cluster processes are multidimensional and differentiated. Clustering is preferred in emerging industries, while the same processes take place in more "traditional" areas. Often, clusters pursue social goals alongside economic and political ones. Clusters in Europe today show the interaction of business, science, national or regional government and the local community.

Keywords: clustering processes; cluster observatory; European cluster cooperation platform; cluster development strategy; cluster partnerships.

JEL Classification: F15; F20; R 58.

Постановка проблеми. Високі результати процесів кластеризації у Європейських країнах спричинили розвиток інтернаціоналізації кластерної діяльності, що лягло в основу сучасної європейської кластерної політики. Метою інтернаціоналізаційних процесів у сфері кластерного розвитку є сприяння розвитку співпраці кластерів як у межах Європи, так і поза нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку кластерів у цілому вивчали відомі зарубіжні та вітчизняні економісти. Теоретичні положення кластеризації описані А. Вебером, Й. Шумпетером, М. Портером. Практичні аспекти втілення політики кластерного розвитку вивчали А. Гальчинський, Н. Мікула, С. Соколенко. Вивченням підходів до

побудови кластерної моделі у регіональній політиці Європейського Союзу займається О. Примостка [1], ролі органів державного управління у процесах кластеризації на макро- та мезорівнях – Ю. Федотова [2], а світовим досвідом кластерної моделі економіки та перспективами України – А. Сагірова [3]. Значний науковий інтерес до питань кластеризації підтверджує актуальність цього питання, оскільки кластери є ефективним інструментом підвищення конкурентоспроможності економічних систем національного, регіонального та глобального рівнів.

Формулювання цілей дослідження. Європейський Союз у рамках свого позиціонування у світогосподарському середовищі зацікавлений у поглибленні економічної співпраці у рамках кластерних структур з метою отримання економічних результатів, у той час як позитивний досвід процесів кластеризації може бути ефективним для країн, що тільки вибудовують стратегію кластерного розвитку. Метою статті є розгляд окремих процесів кластеризації в країнах Європи, досягнення якої передбачає виокремлення їх особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес кластерної інтернаціоналізації сприяє удосконаленню можливості європейських стратегічних кластерних структур поглиблювати міжнародну співпрацю у нових сферах, посилюючи інтеграцію малих та середніх підприємств у глобальні ланцюги вартості [4].

В основі кластерних процесів у країнах Європи є кластерні ініціативи, які довели свою ефективність і щороку її підтверджують. Серед них варто виділити Європейську платформу кластерного співробітництва (the European Cluster Collaboration Platform) та Європейські стратегічні кластерні партнерства (the European Strategic Cluster Partnerships).

Європейська платформа кластерного співробітництва сприяє кластерній співпраці у межах країн ЄС та допомагає кластерам розпочати діяльність на міжнародних ринках. Ця платформа дозволяє учасникам проаналізувати свої позиції з-поміж інших таких структур, обмінятися досвідом та знайти потенційних партнерів для започаткування транснаціонального співробітництва. Європейська платформа кластерного співробітництва налічує понад 950 зареєстрованих кластерних організацій в Європі.

Ініціатива Європейського стратегічного кластерного партнерства зорієнтована на проведення міжнародного кластерного співробітництва у нових сферах, переважно на підтримку нових галузей. Ці партнерства заохочують кластери з Європи працювати спільно, досягаючи синергетичного ефекту та розвивати спільне європейське стратегічне бачення глобальних перспектив та досягати спільних цілей на нових ринках. Такі партнерства сприятимуть кращій підтримці європейських малих і середніх підприємств у стратегічних сферах глобальної конкуренції [4].

Важливо зауважити, що Європейське стратегічне кластерне партнерство розпочало свою діяльність з

ініціативи Європейської комісії. Було визначено фінансові стимули для заохочення кластерної діяльності в межах регіонів ЄС та окремих секторів економіки. Очікується, що ініціатива кластерних партнерств дозволить поєднати ресурси та знання і розробити спільні перспективні стратегії у межах спільних інтересів малих і середніх підприємств [5]. Діяльність європейських стратегічних кластерних партнерств повинна бути зорієнтована на економічне зростання та підвищення конкурентоспроможності в Європі.

Європейський Союз прагне створити кластери світового масштабу через підвищення та доведення ефективності їх діяльності. Чимало зусиль спрямовується на зміцнення кластерної майстерності. З цією метою Європейською комісією започатковано спеціальну Європейську ініціативу у сфері кластерної майстерності (the European Cluster Excellence Initiative), що тісно пов'язана з Програмою конкурентоспроможності та інновацій. Схожі програми в Європі створено з орієнтацією на підвищення конкурентоспроможності та інноваційності в регіонах. Основні цілі таких програм – підтримати учасників кластера та створити належні умови для стійкого регіонального та секторального кластерного розвитку. Їх особливістю можна відзначити те, що основні положення інтегровані до загальноєвропейської політики економічного розвитку, не суперечать їй і сприяють її реалізації. Європейська комісія у сфері кластеризації працює над:

- поліпшенням відповідних умов та сприянням передачі знань та технологій;
  - підвищенням динаміки інновацій та реалізації дослідницьких проєктів;
  - сприянням практичній співпраці між наявними кластерами, організаціями управління кластерами та учасниками кластерів на європейському рівні;
  - підвищенням ефективності організацій управління кластерами;
  - тіснішою співпрацею між регіонами, установами та груповими політичними представниками [6].
- Якщо в рамках Європи основним завданням є посилення взаємозв'язків між учасниками кластера, то поза межами ЄС, основними цілями є такі:
- сприяння фірмам, орієнтованим на ріст (Канада);
  - просування досліджень та розробок, високотехнологічних галузей (Канада, Китай);
  - підтримка переходу до центру знань за певною технологією (Ізраїль);
  - створення соціально-економічного впливу від досліджень (Сінгапур);
  - досягнення більш збалансованого територіального розвитку (наприклад, Мексика, Тайвань, Південна Корея та Японія) [7].

Важливо зауважити, що значна увага у європейських країнах приділяється інформуванню громадськості про результати діяльності кластерів. На основі опублікованих звітів можна зробити оцінку

значущості їх діяльності у поточній та у перспективній економічній політиці ЄС. Звітність також дає можливість оцінити необхідність розробки механізмів додаткової підтримки розвитку кластерних ініціатив, у тому числі програмного забезпечення.

Крім того, напрями розвитку кластерної політики в ЄС часто визначаються на основі опитування учасників кластерів, які фактично таким чином «підказують» як вони функціонують і чого вони потребують. Європейською обсерваторією кластерів та промислових змін (the European Observatory for Clusters and Industrial Change) протягом лютого та вересня 2018 р. у 29 європейських країнах та регіонах було проведено два інтернет-опитування щодо підтримки кластерів. На основі такого роду опитувань вдалося узагальнити інформацію та виробити стратегію та політику підтримки кластерів, обміну вже набутих досвідом та розробки спільної кластерної політики, щоб кластерним структурам було комфортно працювати в межах Європи та поза її межами.

Учасники опитування, проведеного Європейською комісією, акцентували увагу на таких моментах:

- програми кластерного розвитку є важливими, у перспективі їх значущість буде зростати;
- важливими є розвиток сучасних умінь та навичок людей, які прагнуть працювати чи вже працюють у сучасних кластерах.

Проведене опитування показало, що європейські країни використовують різні підходи до підтримки кластерів. У багатьох країнах існують спеціальні спеціалізовані кластерні програми, водночас підтримка кластерів є інтегрованою в оперативні програми Європейського Інвестиційного фонду. Це свідчить про те, що кластери стали невіддільним елементом економічної політики ЄС [7, с.11]. Політика підтримки кластерного розвитку різниться у країнах, суб'єкти яких були учасниками опитування. Причому різняться і їх підходи. У той час як одні у своїх програмах зосереджуються на досягненні однієї чи двох цілей, інші – переслідують вісім чи дев'ять цілей. Важко сказати, котрий із підходів є більш правильним. Скоріш за все це залежить конкретно від кластерної структури, її економічного потенціалу, управління, поточної діяльності та планів. Цілі кластерних програм у країнах Європи показані на рис. 1.

З рис. 1 видно, що на першому місці серед основних цілей розвитку кластерів, на яких зосереджена найбільша увага, є посилення взаємної співпраці між представниками бізнесу, а також бізнесу та науки. Кластери є тим інструментом, який пов'язує учасників між собою, дає їм можливість отримати позитивні ефекти від їх взаємодії.

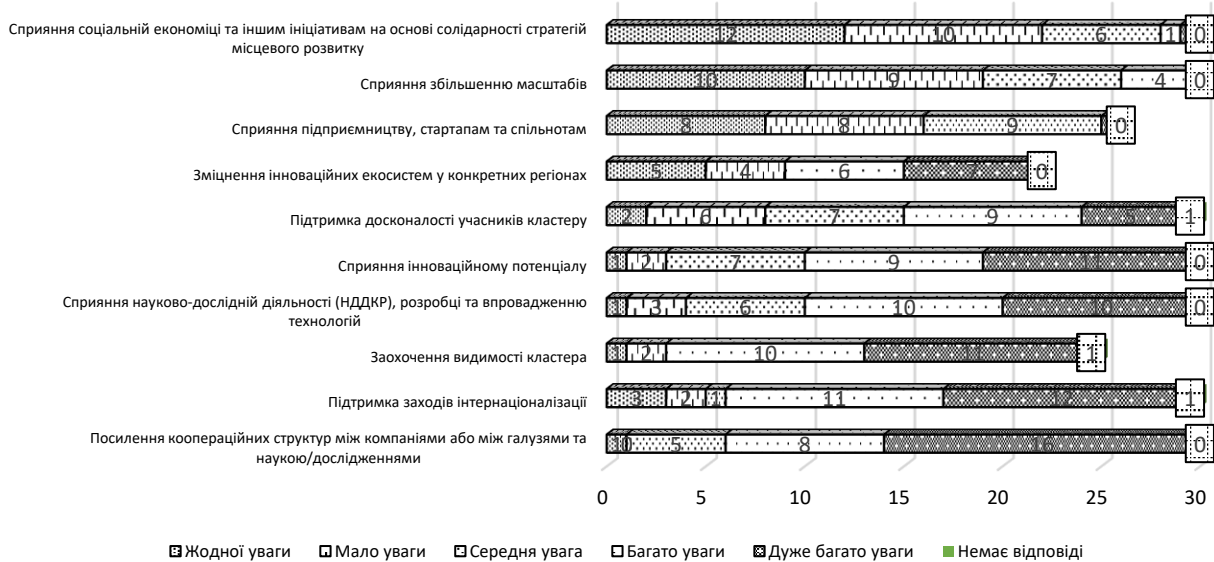

Рисунок 1 – Цілі кластерних програм у Європі, кількість відповідей

Джерело: побудовано автором на основі [7, с. 11]

Друге місце зайняла ціль інтернаціоналізації діяльності. Важливо інтегруватися до світогосподарських процесів, але залежно від кон'юнктури світового економічного середовища країни, від рівня розвитку економіки в цілому та поточного її стану, не всі суб'єкти собі можуть дозволити високий ступінь відкритості. Вважаємо, що інтернаціоналізація (як ціль) повинна бути серед пріоритетних. Така її важливість

дозволяє вибудовувати свою політику на перспективне збільшення її відкритості. Однаковими по важливості за результатами опитування виявилися цілі «Заохочення видимості кластеру» та «Сприяння розвитку інноваційного потенціалу». П'ятірку завершає ціль «Сприяння науково-дослідній діяльності, технології та впровадженню», за кількістю відповідей вона збігається з цілями «Сприяння

підприємництву, стартапам та спільнотам» та «Сприяння соціальній економіці та іншим ініціативам на основі солідарності стратегій місцевого розвитку». Такий розподіл цілей вказує на те, що підтримка кластерів у європейських країнах базується на тих самих пріоритетах, що і забезпечують високий рівень економічного розвитку в цілому: інновації, підприємництво, нові технології, дослідження, розробки та їх впровадження у життя, соціальна економіка.

Поряд із цілями, на яких зосереджена найбільша увага одних респондентів, є цілі, які такої уваги практично позбавлені. Серед них: «Сприяння соціальній економіці та іншим ініціативам на основі

солідарності стратегій місцевого розвитку», «Сприяння підприємництву, стартапам та спільнотам». Ці дані вказують, що при важливості соціальних ініціатив в Європі та аспектів розвитку підприємництва, кластерами окремих країн вони часто залишаються поза увагою. До таких країн відноситься Чорногорія, Німеччина, Франція, Угорщина, Польща та Румунія. Це пов'язано, на нашу думку, з іншими пріоритетами їх сучасного економічного розвитку.

Національні кластерні програми мають орієнтацію на підтримку різних типів кластерів, що показано на рис. 2 і також підтверджено опитуванням. Опитування стосувалося 30 програм і були можливими декілька варіантів відповідей.

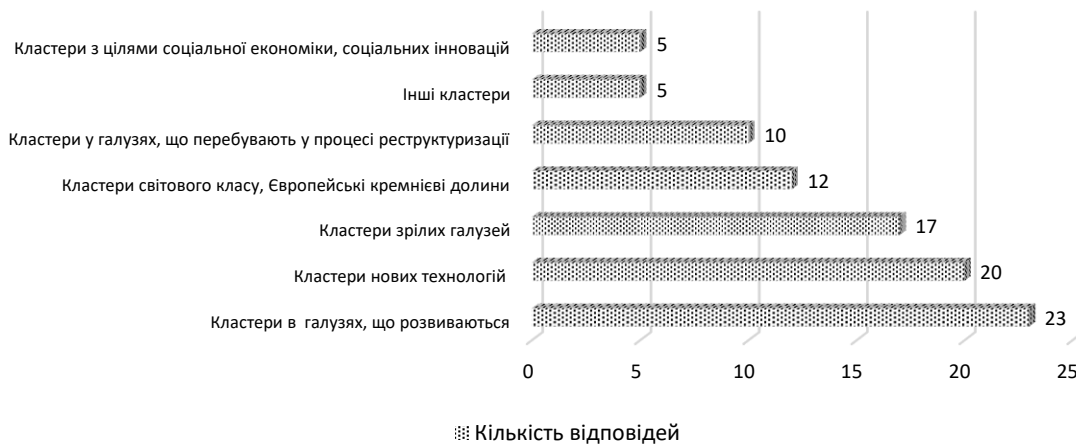

Рисунок 2 – Типи кластерів, на які націлені національні кластерні програми

Джерело: побудовано автором на основі [7, с. 16]

Найбільша увага у програмах приділена розвитку кластерів у галузях, що розвиваються, нових технологій та зрілих галузях. Менше уваги приділяється кластерам у галузях, які зараз знаходяться у процесі реструктуризації.

Таким чином, можна відзначити диференційований програмний підхід європейських країн для підтримки кластерів: максимально підтримуючи кластеризацію у галузях, що розвиваються, що сьогодні є трендом розвитку світового господарства, не позбавлені уваги та підтримки кластери у сферах, які реформуються, та економіки, які більшою мірою зорієнтовані на досягнення соціальних цілей, аніж високих економічних результатів.

Кластерні програми мають декілька джерел фінансування. Так, з 30 програм, які були охоплені дослідженням, 20 програм отримували бюджетне фінансування і фінанси структурних та інвестиційних фондів. Важливе значення у фінансовому забезпеченні мають приватні фінансові ресурси, а кошти від попередніх кластерних програм часто лягають в основу поточних. Такий досвід має місце у Німеччині, Естонії, Польщі, Румунії та Греції. Суми фінансування бувають різними, що залежить від цілей, учасників та виду

діяльності, у якій діють кластерні структури. Найбільшу питому вагу у джерелах фінансування кластерного розвитку займають державне фінансування та членські внески. Окремим акцентом, що характеризує тренд кластерного розвитку у Європі, є співфінансування кластерних ініціатив державними та приватними учасниками. Це не тільки поєднання джерел фінансових ресурсів, але і поглиблення співпраці, проведення взаємних консультацій та вироблення основ перспективної взаємодії. Важливими учасниками кластерів, крім безпосередньо фірм-учасниць, є представники державної та регіональної влади, які забезпечують нормативно-правове поле та сприяння владних структур для забезпечення інтересів як учасників кластера, так і території їх розміщення. Цей зв'язок є сильним у межах країн Європейського союзу, що забезпечує відповідний рівень підтримки сьогодні та на перспективу.

Багато в чому Україна у процесі євроінтеграції орієнтується на європейські досягнення. Сьогодні в Україні вже покладено початок процесу кластеризації. Є розуміння, що кластери – це новий погляд на бізнес та стратегію його розвитку. В Україні формується усвідомлення, що кластери повинні сприяти розвитку як бізнесу, так і регіонів та країни в цілому, тобто

кластеризація – це ядро конкурентоспроможності країни. Стратегія кластерного розвитку стає домінуючою, бо об'єднує експортний розвиток, залучення інвестицій, трансфер технологій, розвиток малого бізнесу і стартапів, технологічних та індустріальних парків, освіти та розвиток персоналу [8]. Оскільки початок вже покладено, то зараз на часі стоїть питання про нарощення масштабів та результативності їх діяльності. Питання кластерів додатково актуалізується в Україні через те, що переважно потребує взаємодії бізнесу, освіти, місцевої влади та місцевої громади. Втручання держави мінімізоване створенням загальних умов функціонування кластерних структур. Процеси децентралізації, які мають місце в Україні сьогодні, є важливою платформою для кластеризації та активізації регіонального розвитку. Для регіонів кластери є важливими, оскільки вони активізують підприємницьку діяльність, підвищують їх конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість, стимулюють отримання додаткового доходу у сфері ринкової інфраструктури, сприяють модернізації людського потенціалу та раціональному природокористуванню, підвищують екологічну безпеку, розширюють масштаби участі в експорті країни, прискорюють їх інноваційно-інвестиційний розвиток [9]. Кластери поєднують підприємницький потенціал та сили, які починають бути зорієнтованими в один бік, вони співпрацюють, а не конкурують, чим створюються умови для підвищення темпів економічного зростання.

Зважаючи на всі переваги, які надають кластери економіці України та регіонів, у державі мають місце чимало проблемних моментів, які стримують їх діяльність. Серед них можна назвати такі:

– недостатнє усвідомлення переваг функціонування кластерів у різних сферах економіки. Часто потенційні учасники можливих конкурентоспроможних кластерів не вірять в успіх справи і через це не вступають до них;

– орієнтація на швидкий результат, що обумовлено ризиками нестабільного економічного та політичного середовища;

– відсутність належної державної підтримки ініціатив кластерного розвитку;

– нестача фінансових ресурсів для організації кластерних структур;

– відсутність досвіду організації та управління кластерними структурами;

– не всі суб'єкти господарської діяльності проявляють ініціативу реформування своєї усталеної діяльності, надаючи перевагу меншим, але досяжним результатам.

Ці проблеми поступово повинні бути розв'язаними. Важливим моментом для України є поєднання інтересів учасників кластеру, регіону та країни через механізм функціонування кластерів.

Висновки. У Європейському Союзі процеси кластеризації вважаються основою інноваційного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності економіки. Кластери сприяють притоку інвестицій, активізують наукові дослідження, сприяють передачі технологій та підвищенню рівня технологічності їх учасників, активізують розвиток підприємництва, особливо малого та середнього, взаємодії бізнесу та наукових установ. Результати діяльності кластерних структур варіюються залежно від сфери діяльності та цілей, які поставлені перед кластерною структурою. В Європі перевага надається кластеризації у галузях, що розвиваються, у той час ці ж процеси проходять і у більш «традиційних» сферах. Часто кластери переслідують досягнення соціальних цілей поряд з економічними та політичними. Кластери в Європі сьогодні демонструють взаємодію бізнесу, наукових установ, представників державної чи регіональної влади та місцевої громади. У той час вони є об'єктом поєднання фінансових ресурсів державного та приватного походження.

Література:

1. Примостка О. О. Методологічні підходи до побудови кластерної моделі в регіональній політиці ЄС. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 18. Ч.2. С. 150-153.
2. Федотова Ю. В. Роль органів державного управління у здійсненні процесів кластеризації на макро- та мезоекономічному рівнях. *Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник*. 2014. №113. С. 240-244.
3. Сагірова А. С. Кластерна модель економіки: світовий досвід та перспективи України. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Сер. Економічні науки. 2017. Вип. 34. С. 97-102.
4. Cluster internationalization. European Commission : web-site. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/cluster/internationalisation_en (Last accessed: 14.02.2020).
5. EU Cluster Partnerships. *European Cluster Collaboration platform* : web-site. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/eu-cluster-partnerships> (Last accessed: 22.03.2020).
6. Cluster programs in Europe: improving competitiveness and innovative capacities of regions. *Clusterportal Baden-Württemberg*: URL: <https://www.clusterportal-bw.de/en/cluster-policy/cluster-policy-in-europe/> (Last accessed: 25.01.2020).
7. Cluster programmes in Europe and beyond. *European Observatory for clusters and industrial change*. 2019. May. P. 164.
8. Про кластери в Україні та світі. *Му – херсонці. Бізнес-асоціація*. 2019. 10.04. URL: <http://business100.ks.ua/pro-klasteri-v-ukrayini-ta-sviti/> (дата звернення: 25.03.2020).
9. Самійленко Г. Кластерні структури регіонів України: теоретичні аспекти, проблеми та перспективність практичної реалізації. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. №1. С. 155-165.

References:

1. Prymostka, O. O. (2016). Methodological approaches to building a cluster model in EU regional policy. *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 18(2), 150-153 [in Ukrainian].
2. Fedotova, Yu. V. (2014). The role of public authorities in the implementation of clustering processes at the macro and mesoeconomic levels. *Komunal'ne hospodarstvo mist. Naukovo-tekhnichnyj zbirnyk*, 113, 240-244 [in Ukrainian].
3. Sahirova, A. S. (2017). The cluster model of economy: world experience and prospects of Ukraine. *Visnyk Pryazovs'koho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, 34, 97-102.
4. European Commission (2018). Cluster internationalization. Retrieved from: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/cluster/internationalisation_en.
5. European Cluster Collaboration platform (2019). EU Cluster Partnerships. Retrieved from: <https://www.clustercollaboration.eu/eu-cluster-partnerships>.
6. Clusterportal Baden-Württemberg (2018). Cluster programs in Europe: improving competitiveness and innovative capacities of regions. Retrieved from: <https://www.clusterportal-bw.de/en/cluster-policy/cluster-policy-in-europe/>.
7. European Observatory for clusters and industrial change (2019). Cluster programmes in Europe and beyond. May, 164.
8. We are Kherson. Business Association (2019). About clusters in Ukraine and the world Retrieved from: <http://business100.ks.ua/pro-klasteri-v-ukrayini-ta-sviti/> [in Ukrainian].
9. Samijlenko, H. (2019). Cluster structures of Ukrainian regions: theoretical aspects, problems and prospects of practical implementation. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, 1, 155-165 [in Ukrainian].

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License